

Naturtur til Nordjylland, Danmark juni 2022

For medlemmer af Nordisk Kulturlandskabsforbund

Tematur: Natur og rimme-dobbe-landskab i Nordjylland, Danmark, juni 2022

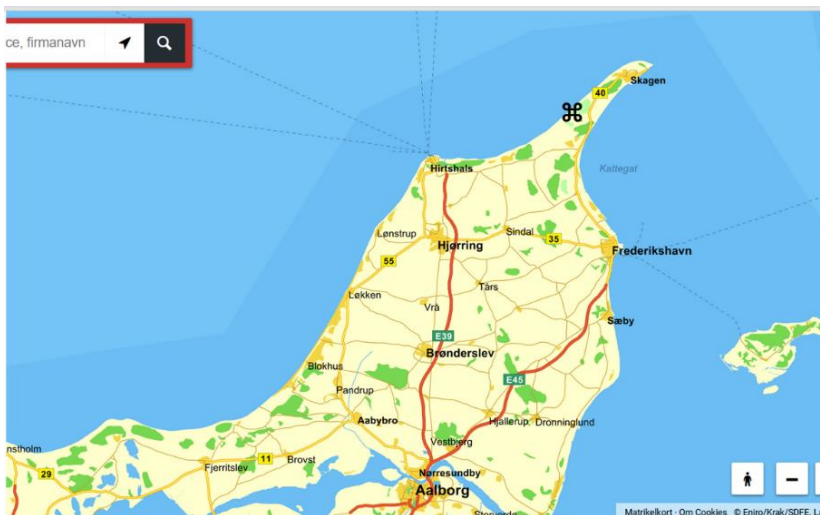
Tidspunkt: Mandag den 13. juni kl. 14 til torsdag den 16. juni kl. ca. 14.30.

Emner: Natur (kyst, klit, rigkær, kysthede og højmoser), blomster, insekter, padder, fugle, naturgenopretning (offentlig og privat), invasive arter mv.

Guider: Flemming Thorning-Lund, 6 lokale guider samt Anna Bodil Hald.

Fotos, insekter: Niels Jæger.

Fotos, i øvrigt: Flemming Thorning-Lund

Bosted: Nyrenoveret Hjorts
Badehotel i dobbelt-
/enkeltværelser.

1

3 x overnatninger, 3 x middage, 3 x
madpakke. Påfyld af termokande.
Aftenkaffe/the med hotellets
hjemmebag. Drikkevarer til
måltider ikke inkluderet. Kørsel i
egen bil.

Kursuspris ca. 5.100 DKR med
tillæg på 750 DKR for
enkeltværelse.

Program:

Mandag:

Ankomst, indkvartering og præsentation af deltagerne.

1. Råbjerg Mile. Sebastian McQueen, biolog og ansat i
Frederikshavn kommune giver en introduktion til Råbjerg Mile og
dens udviklingshistorie.
(Hjertebladet Fliglæbe (*Neottia cordata*), planter på vandrekliens
afblæsningsflader og tilsandingsområder).

Tid: Ankomst til P-pladsen ved Råbjerg Mile ca. 15.30.

Hjemkomst til hotellet: Ca. 18.00.

Tirsdag:

1. Besøg hos naturkyndig gårdejer Bjarne Jensen, 'Æskely' på 130 ha. Bjarne fortæller og viser, hvordan man i moderne landbrug kan tage naturhensyn.

Tid: Ankomst til ejendommen 'Æskely' kl. 10.15.

2. Intakt højmoserest i Store Vildmose under hydrologisk genopretning.

Tid: Forventet ankomst til P-pladsen ved 'Aage V. Jensen Naturfonds' udsigtsplatform: 12.30.

Frokosten indtages her umiddelbart efter ankomsten. Supplerende drikkevarer kan indkøbes i Tversted, hvor der gøres et kort ophold undervejs mod 'Æskely'.

3. Artsrige kystområder langs Nordsøkysten ved Tværsted (et område under fredning).

Tid: Forventet ankomst til Tannisby (Tversted) kl. 16.00. P-plads ca. 200 meter før strandnedkørslen

Besøget indledes med en kort kaffepause.

Hjemkomst til hotellet ca. 18.30.

Onsdag:

1. Besøg hos en fritids-landmand, der er i færd med at naturgenoprette sin ejendom beliggende på 'Sortkær Hede'. Ejeren, Niels Jæger, har stort kendskab til og erfaring med forvaltning af Hedepletvinge: Naturgenopretningsprojekt for sommerfuglen Hedepletvinge (*Euphydryas aurinia*) samt dens værtsplante Djævelsbid (*Succisa pratensis*).

Ekskursion i Råbjerg Mose med genopretning af naturen i rimme-dobbe-landskab med stor artstæthed af dværgbusk-plantensamfund.

Tid: Ankomst til Sortkær Mose ca. 09.45.

Frokostpause på Sortkær Hede eller på Hulsig Hede før besøg 2 påbegyndes.

2. Arealer i Hulsig Hede, ejet af Aage V. Jensens Naturfond.

Vidtgående naturgenopretning med fjernelse af invasive nåletræer og hydrologisk genopretning.

Heder og kær med stor artsrigdom herunder adskillige arter af orkidéer.

Tid: Ankomst til Hulsig Hede kl. ca. 13.30.

Kaffepause på Hulsig Hede eller ved Det Grå Fyr.

3. Besøg ved Skagens Odde med udgangspunkt fra Det Grå Fyr. Vi ser på den Atlantiske Hede.

Tid for hjemkomst til hotellet: ca. 18.30.

4. Evt. aftenarrangement: stranden ved Kandestederne med omkring 3.000 år gamle rimme-dobbe-systemer.

Torsdag: Afrejse fra hotel.

1. Besøg i Ålbæk-området med individrige orkidébestande af Plettet Gøgeurt (*Dactylorhiza maculata*), Purpur Gøgeurt (*Dactylorhiza majalis subsp. purpurella var purpurella*) inkl. hybrider og Bakke- Gøgelilje (*Platanthera bifolia subsp. bifolia*) i klitenge og i en i øvrigt meget artsrig grønklit.

Tid: Ankomst ca. 09.45.

2. Fredede natur-enge ved Jerup-Napstjert med meget stor artsrigdom.

Tid: Forventet ankomst hertil kl. 12.00

Frokost i klitten ved Jerup Strand. Den medbragte kaffe i egne termokander fra hotellet nydes også her inden hjemkørslen påbegyndes.

Antal deltagere:

Min. 15 deltagere og max 25 deltagere efter først til mølle, dog gerne fordelt på nordiske lande. Medlemmer af NKF har første prioritet.

Vi følger offentlige Corona-restriktionerne. Ved evt. Corona-afløsning får tilmeldte indbetalte penge tilbage. Evt. gennemføres alene med danske deltagere.

Tilmelding fra 15. januar 2022 og inden **1. april 2022** til A.B. Hald annabodil.hald@gmail.com

Mobil +45 21 42 23 30. Depositum 2.000 DKR/2.600NOK/2.800SKR/270 Euro skal være os i hænde senest 10. april 2022 på de nationale NKF-konti. Se her: <http://kulturlandskab.org/bliv-medlem/>

Eksempler på særlige arter: Hjertebladet Fliglæbe (*Neottia cordata*), Purpur-Gøgeurt (*Dactylorhiza majalis* subsp. *purpurella* var. *purpurella*), Bakke-Gøgelilje (*Platanthera bifolia* subsp. *bifolia*), Klit-Natlys (*Oenothera ammophila*) samt Strand-Snerle (*Calystegia soldanella*). Desuden store forekomster af Blodrød Storkenæb (*Geranium sanguineum*), af Nikkende Kobjælde (*Anemone pratensis*) samt af Sand-Frøstjerne (*Thalictrum minus* subsp. *arenarium*).

Af insekter skal fremhæves den truede sommerfugl, Hedepletvinge (*Euphydryas aurinia*), der er ansvarsart for Frederikshavn kommune. Men også arter som: Smalrandet Humlebisværmer (*Hemaris tityus*), Engblåfugl (*Cyaniris semiargus*), Spættet Bredpande (Pyrgus malvae) og Violetrandet Ildfugl (*Lycaena hippothoe*) skal nævnes.

Hedepletvinge, *Euphydryas aurinia*, fotoet tv. Flyver fra sidst i maj til sidst i juni. Larven lever af Djævelsbid (*Succisa pratensis*).

Engblåfugl (*Cyaniris semiargus*). Fotoet th., øverst. Som billedet viser, er der stor forskel på kønnene. Arten flyver fra begyndelsen af juni til sidst i juli. Larven lever på forskellige kløver-arter. Som alle blåfugle-arter gør, lever også denne art på blomsterrige, ugødskede biotoper.

Spættet Bredpande (*Pyrgus malvae*). En af vore tidlige og mindste dagsommerfugle. Den flyver fra først i maj ind til slutningen af juni. Efter 1. juli er den borte. Larven lever bl.a. på Tormenti/Opret Potenti (*Potentilla erecta*). Danmarks mindste bredpandeart.

4

Links:

Bostedet Hjorts Badehotel: <https://hjorthsbadehotel.dk/>

Raabjerg Mile <https://naturstyrelsen.dk/naturoplevelser/naturguider/raabjerg-mile-og-bunken-klitplantage/sevaerdigheder/>

Store Vildmose: https://www.visitbroenderslev.dk/sites/visitbroenderslev.com/files/2020-09/folder_kort_storevildmose.pdf

Hedepletvinge: <https://naturstyrelsen.dk/naturbeskyttelse/naturprojekter/hedepletvinge-aspea-projektet/> Raabjerg Mose: <https://naturstyrelsen.dk/naturbeskyttelse/naturprojekter/life-raabjerg-mose/>

Udvidet programomtale af lokaliteter og eksterne guider

De enkelte tures sværhedsgrad:

Vær opmærksom på, at landskaberne, vi færdes i, veksler mellem fugtige områder (kær, moser) og mere tørre (forstrande, hele klitserien samt på heder). Desuden færdes vi på kystskrænter. Steder, der stiller krav til solidt fodtøj.

Med mindre vi 'løber ind i' perioder med regn, er solide vandrestøvler OK. Hav for en sikkerheds skyld gummistøvler med.

De enkelte vandreture vil være på 1-2 kilometers længde – enkelte op imod 3-4 kilometer. Men vi anvender god tid til de enkelte arrangementer, så vandringerne vil på ingen måde føles strabadserende.

Praktiske bemærkninger:

Benzin og indkøb: På vej mod Hjorths Hotel er den sidste mulighed for køb af benzin og drikkevarer i Ålbæk, der ligger ca. 20 km syd for hoteldestinationen. I Ålbæk findes en stor centralt beliggende P-plads med få meter til to større dagligvare-forretninger. Den omtalte benzinstation er beliggende ca. 200 meter syd for Ålbæk ved vejens østlige side.

Vi beder alle have tanket op med benzin.

Husk vandflaske, praktisk tøj og fodtøj.

Medtag gerne termokande, da der i prisen er mulighed for at medtage kaffe/kogende vand på termokande hver dag fra bostedet til nydelse på de enkelte dagsture.

Drikkevarer: Man kan drikke medbragt vin/øl med videre på værelset, men ikke på hotellets arealer uden for værelserne dvs. heller ikke til spisningen. Hotellet sælger drikkevarer.

Mandag, den 13. juni

Ca. 14.30: Kaffe/the med hotellets lagkage. Præsentation og introduktion. Heri deltager desuden den første guide/gæstelærer på kurset, Sebastian McQueen. Max 1 time.

Kl. 15.30: Samkørsel i biler. Kursisterne står selv derfor.

Besøg ved Råbjerg Mile/i birkekrat med Hjerterbladet Fliglæbe, (*Neottia cordata*).

5

Hjerterbladet Fliglæbe øst for Råbjerg Mile i Birkekrat.

A – Bese birkedomineret krat af høj alder med mosvegetationer, urter og græsagtige planter samt arter af pil fremmest. I mosdækket en betydelig forekomst af Hjerterbladet Fliglæbe vel med én af sine bedste danske forekomster.

B – Vandring ind i milen til nærmeste del af milesø-området. Herinde ser vi på habitaterne, og hvad der er af plante-dyreliv.

Der botaniseres og landskabet nydes. Sebastian McQueen fortæller om Milen med udgangspunkt i en artikel affattet af 'en dansk Ørken' præsenteret i tidsskriftet i 'Verdens Skove'.

https://www.verdensskove.org/files/Skov_Folk_1_2021_hjemmeside.pdf

Fakta boks

Nordjylland danner rammen for en dansk 'ørken', der er hjemsted for en lang række af sjældne plante- og dyrearter, og som igennem lang tid har tilpasset sig det tørre og lyseksponerede miljø, der sjældent er i ro.

Råbjerg Mile, der er Nordeuropas, og dermed også Danmarks største vandrekliit, bevæger sig mod østnordøst med en fart, der i disse år andrager mellem 15 og 20 meter om året. Råbjerg Mile er fredet, og det er besluttet, at den ikke må hindres i sin frie bevægelse.

Med den nuværende vandrehastighed har man beregnet, at den vandrende sandmile vil støde ind i A40 -hovedlandevejen, der fører til Skagen. Til den tid venter et større miljøpolitisk drama.

Den naturskønne vandrekliit består af anslået 4 millioner kubikmeter sand, hvilket er nok til at fylde 2.650 svømmebassiner.

Vandrekliitten er med sine to 'bagudrettede arme' en 'parabelkliit'.

I de smukke sandaflejringer ses hist og her tungsand, mørkt sand med mineralerne hæmatit, ilmenit og magnetit. Tungsandet ligger i kurvede mønstre og glimter smukt, når solens stråler reflekterer mineralerne. Deraf har tungsandet fået 'kælenavnet' 'Stjernestøv'.

Returkørsel til hotellet og den ventende aftensmad.

Middag kl. 19.00. Kaffe/te i tilstødende lokaler

Tirsdag, den 14. juni:

Hotellet forlades efter morgenmaden. Frokostpakke samt evt. kaffe/kogende vand medbringer man selv på termokande fra hotellet ved afgang.

1: Besøg hos naturkyndig gårdejer Bjarne Jensen, 'Æskely'.

Fakta boks

Bjarne Jensen har i hele sin tid som gårdejer været meget opmærksom på, at der mangler biodiversitet i landbrugslandskabet.

I forbindelse med overtagelsen af ejendommen gik han straks i gang med at rette markstykkerne op, hvorved der fremkom mange hjørne og lommer.

Dem tilplantede han med løvtræer, som voksede naturligt i området. Det skete første og fremmest med Almindelig Eg og Ask, men også en art som Bævre-Asp fandt indpas. Det medførte meget hurtigt, at ejendommen invaderedes af større dyr, som rådyr, hare, ræv og fasan.

Bjarne Jensen forklarer, hvorledes systemet bestående af damme forbundet ved kanaler fungerer som 'rensingsanlæg'.

I de senere år har Bjarne været en lokal foregangsmand hvad angår begrænsning i forbruget af gødningsstoffer.

2. Intakt højmoserest i Store Vildmose.

Det besøgte område indgår i den seneste fredede del af den oprindelige højmose. Besøgsområdet ejes af Aage V. Jensen Naturfond.

Andre områder i Store Vildmose er på forskellig vis under genopretning efter opdyrkning.

Med et areal på ca. 5.000 ha hørte Store Vildmose til blandt Nordeuropas største højmoser beliggende i den 'Nemorale Zone'.

Det var et vildt, uvejsomt og myteomspundet landskab, som kun få turde vove sig ud i.

Fakta Boks

Omkring år 500 f.Kr. begyndte jernalderbønder at opdyrke arealerne i kanten af det våde område. Opdyrkingen kunne dog ikke holde trit med udviklingen af højmosen. Det ses bl.a. ved de trædesten, der omkring år 250 e.Kr. blev anlagt ved Aaby Bjerg, siden overgroet af tørvemos og først fritlagt igen under tørvegravning i 1931. Frem til Reformationen ejede klostrene [Børqlum](#) og [Vitskøl](#) store dele af mosen, der herefter tilfaldt kongen. Fra sidst i 1500-tallet erhvervede slægten Skeel større dele af mosen, der fra 1600-tallet blev underlagt Birkelse Gods. 1880 udarbejdede Enrico Mylius Dalgas og Det Danske Hedeselskab en plan til udnyttelse af højmosens enorme tørvemængder, men uden at vinde gehør for ideen. I perioden 1921-36 erhvervede staten ¾ af Store Vildmose, og der blev efterfølgende gravet afvandingsgrøfter og -kanaler med forbindelse til [Ryå](#) og [Lindholm Å](#). Landskabet blev primært indrettet til fælder, dvs. lange, smalle græsningsparceller afgrænset af grøfter. Opdyrkingen af Store Vildmose var først tilendebragt i 1945.

I forbindelse med opdyrkingen blev der opført 19 staldgårde med en centralgård, hvorpå staten 1935-48 drev tuberkulosefri kvægbesætninger. Kvæget blev røgtet af landbrugselever, som boede på centralgården. Staldgårdene er senere blevet udstykket til statshusmandsbrug.

De fredede partier med intakt højmose byder fremdeles på fornem højmosesbotanik.

Medguide Niels Dahlin/daglig leder af Vejlederne med bopæl nær Øsløs

Fakta boks

I 2021 er den sidste del af et Life-projekt i Aaby Mose i Store Vildmose gennemført. Langs mosens vest kant er grøfter, dræn og underløb blevet lukket. Sammen med den ca. 3,5 km lange vandtætte membran, der blev anlagt langs mosens øst kant for et par år siden, bidrager tiltagene væsentligt til at genskabe en vådere og mere intakt højmose. Aaby Mose hører til den bedst bevarede rest af den oprindelige Store Vildmose, der engang var en af Europas største lavlandshøjmoser. Botanisk set er Aaby Mose i dag stadig en af Danmarks mest værdifulde højmoser og med de nye tiltag er der skabt bedre betingelser for højmosesfloraen og mosens evne til at opmagasinere nedbør – og derved have sit eget vandsystem. Aage V Jensen Naturfond erhvervede Aaby Mose 2018 og har siden arbejdet med at genskabe højmosens naturværdier. Det har også betydet rydning af tidligere indplantede nordamerikanske Sitka-Gran, (*Picea sitchensis*) inden for mosens område.

I de kommende år vil der også ske en udbygning af formidlingsmulighederne i området. Et af de større tiltag er udsigtsplatformen i højmosens sydøstlige hjørne, hvor der også er anlagt en større P-plads uden for det beskyttede område. Fra udsigtsplatformen er der en fin udsigt over højmosesfladen, hvorfra der er mulighed for at opleve bl.a. hjortevildt og traner, der yngler i området.

Udsigt fra nyetableret udsigtsplatform ud over den fredede højmose, der anes tv og bagest i billedet. Her indtages madpakke og drikke/kaffe/vand medbragt fra hotellet.

3. Artsrig kystområde. Besøg i den nyligt gennemførte fredning 'Tverstedes Grønne Front'

Flemming er stærkt indblandet i fredningen og har stået for beskrivelserne af biotoper/type-habitater samt udarbejdet den righoldige floraliste fra stedet.

Frodig og artsrig Grønklit, Tversted. På fotoet ses to af den grønne klits dominerende arter, Nikkende Kobjælde og Blodrød Storkenæb.

Dværgbusk-rig hedemose, Tversted. I forgrunden Klokkelyng, (Erica tetralix) i smuk blomstring. Bagest i billedet ses den sjældne Klit-Siv, (Juncus arcticus subsp. balticus).

Fredningsområdet indeholder alle elementer i den klassiske opdeling af klitområders naturtyper, den såkaldte klitserie fra strandplanet (forstranden) over forklit (embryonal klit) til den dynamiske hvide klit og videre over de mere stabiliserede og

efterhånden mere udvaskede typer grøn klit og grå klit til klithede længst fra stranden.

I klitheden findes desuden en meget fin hedemose.

Fakta boks

Kystklitter dannes af sand, der blæser op fra stranden. I Tverstedområdet er sandet særlig rigt på kalk (skalgrus), som stammer fra muslinger og andre dyr med kalkskaller, som bliver sønderdelt af strøm og bølger, når dyrene dør. Sandets høje indhold af kalk giver grundlag for en frodig og artsrig vegetation sammenlignet med andre klitområder, hvor sandet er næsten rent kvarts og fattigt på kalk.

Ved Tversted er vegetationen tilmed usædvanligt rig, hvilket fremgår af følgende citat af Flemming Thorning-Lund, en af landets mest erfarne feltbotanikere:

"I de ca. 40 år, hvor jeg har udarbejdet biologisk-landskabelige kommentarer til fredningssager (...), har jeg ikke oplevet en så betydelig rigdom inden for et trods alt så begrænset område som i denne sag. Antallet af biotoper og arter har været overvældende - en af mine største oplevelser blandt sager overhovede".

De ovennævnte naturtyper har oprindelig udfyldt hele fredningsområdet, men deres omfang er desværre reduceret - og reduceres stadigvæk - ved tilgroning med invasive arter, særlig Rynket Rose, Alm. Bjergfyr samt Klitfyr. Det er et hovedformål med fredningen at modvirke denne negative udvikling.

Foruden et bredt udsnit af landets mere almindelige, vildtvoksende planter huser området en række sjældne og halvsjældne arter. Flere af dem har begrænset udbredelse i Danmark, men findes her i rigt antal og indgår i veludviklede plantesamfund af stor oprindelighed.

Nævnes kan: Liden Ulvefod, Klit-Kambunke, Kantet Konval, Klokke-Ensian, Klit-Fladbælg, Nikkende Kobjælde, Klit-Natlys, Liden Soldug, Vibefedt, tre arter af Øjentrøst samt Klit-Vintergrøn.

Af vilde orkidéer, som alle er fredede i Danmark, findes ikke mindre end 6 arter inden for det fredede område: Purpur-Gøgeurt samt Kødfarvet og Plettet Gøgeurt. Desuden forekommer Bakke-Gøgelilje, *Orchis mascula* samt Klit-Hullæbe.

Af særlig vigtighed blandt dyrelivet er forekomst af Sortbrun Blåfugl, som kun lever mellem Tornby og Skiveren i klitter med Blodrød Storkenæb, der er larvens eneste fødeplante. Sortbrun Blåfugl er vurderet som kritisk truet på den danske rødliste, og netop fredningsområdet betegnes som en nøglelokalitet for arten. Her er også fundet Engblåfugl, som er anført som sårbar på rødlisten. Der er desuden fundet 7 andre rødlistede sommerfuglearter og endeligt findes Markfirben, som er på habitatdirektivets bilag IV, formentlig udbredt i hele området.

Middag fra kl. 19.30 med efterfølgende kaffe.

Onsdag, den 15. juni:

1. Ejendommen 'Hedelund' beliggende på 'Sortkær Hede' besøges.

Hotellet forlades efter morgenmaden. Frokostpakke samt evt. kaffe/kogende vand medbringes på termokande fra hotellet ved afgang.

Manuel rydning med le.

1. Naturgenopretningsprojekt i Sortkær Hede, hvor Niels Jæger er ejer og aktiv naturplejer.

Vandring med Niels, der viser og redegør for, hvorledes han plejer sin ejendom sigtende mod at genskabe oprindelige habitater og levesteder for sommerfuglen Hedepletvinge.

Fakta boks

Sortkær Hede omfatter den sydligste del af det rimme-dobbssystem, som kendetegner landskabet i indlandet nordvest for Frederikshavn. Rimmer er tørre sandrygge. Mellem dem findes dobber, der er fugtige lavninger med tørvejord. Dette rimme-dobbssystem ses tydeligt på luftfotos af området.

I det landskab trives Djævelsbid (*Succisa pratensis*) storartet i den næringsfattige jord i overgangen mellem tør og fugtig bund. Hvor der er rigelige forekomster af Djævelsbid, er der mulighed for, at den smukke dagsommerfugl, Hedepletvinge (*Euphydryas aurinia*) også findes. Hedepletvingens larver er kræsne, og lever stort set kun af blade fra Djævelsbid, (*Succisa pratensis*).

Midt på Sortkær Hede ligger Hedelund - et mindre, nedlagt landbrug, hvor markerne består af enge med varigt græs. Markerne er ikke blevet omlagt, har hverken fået gift eller gødning de seneste 30 år, men siden 2003 er der taget et høslæt hver sommer. Resultatet er en næringsmæssig udpint jord, der giver et ringe udbytte i form af hør, men til gengæld en stor artsrigdom af både blomster bl.a. Djævelsbid og insekter (bl.a. Smalrandet Humlebisværmer (*Hemaris tityus*), Engblåfugl (*Cyaniris semiargus*), Violetrandet Ildfugl (*Lycaena hippothoe*) og ikke mindst Hedepletvinge.

Tilstedeværelsen af Djævelsbid og Hedepletvinge er i vid udstrækningen styrende for, hvordan engene passes. Med det årlige høslæt, som er en vigtig del af naturplejen, forbliver området næringsfattigt og tilgroning

forhindres. Netop tilgroning og desuden skygge er den største trussel for Djævelsbid.

På områder hvor Djævelsbid står tæt, udsættes slåning til november, hvor de afblomstrede blomsterstande har smidt frø, og de overvintrende Hedepletvinge larver befinder længst nede i vegetationen.

Bestanden af Hedepletvinge på Hedelund og på afgrænsede områder på naboejendommenes jorder er blevet genstand for undersøgelser. Da Hedepletvinge har synligt forskelligt vingemønster, kan de kendes fra hinanden. De bliver i samme afgrænsede område – ofte på samme mark, hvilket i mange tilfælde gør det muligt at følge det enkelte individ over en hel flyvesæson. Kun få individer forlader marken for at opsøge andre bestande. Hedepletvinge er sårbar, idet spredningsevnen er så begrænset. Af og til uddør en bestand i et afgrænset område – uvist af hvilke årsager. En mulig forklaring kan være indavl, men undersøgelserne har vist, at det næppe er hele forklaringen.

For at gøre Hedepletvinge mindre sårbar, er det derfor vigtigt, at der findes mange områder tæt på hinanden med rigelige mængder af Djævelsbid. Det er netop, hvad naturplejen på Hedelund sigter mod: At gøre flere områder egnede som voksested for Djævelsbid – i håbet om, at Hedepletvinge på et tidspunkt vil brede sig til de nye områder. Det giver mulighed for re-introduktion til uddøde bestandenes områder.

Frokosten indtages i naturen hos Niels – eller i forbindelse med dagens næste stop.

Kort stop i Ålbæk for evt. toiletbesøg.

2. Naturgenoprettede arealer på Hulsig Hede. Aage V. Jensen Naturfonds arealer.

Der parkeres ud for 30,1 km stenen på Skagen Landevej på markvej. Megen og hurtigkørende trafik kræver, at alle er yderst opmærksomme på de instruktioner, der gives af lederne forud for kørslen hertil.

Det areal, der besøges, afgræsses ekstensivt med kvæg. Arealet udgøres af en kombination af dværgbuskrig hede og græs- og urterige enge. Habitatrigdommen er betydelig med rige forekomster af arter af orkideer. Desuden forekommer andre sjældne og halvsjældne urter som fx flere arter af slægten Øjentrøst.

Lyng-Øjentrøst, (*Euphrasia micrantha* var *micrantha*). en af flere arter af denne slægt, som kan optræde i tusinder på Hulsig Hede.

10

Fakta boks

1.244 ha af Hulsig og Råbjerg Hede blev i 2000-2003 erhvervet og sikret for eftertiden af Aage V. Jensens Naturfond på opfordring af Danmarks Naturfredningsforening og Nordjyllands amt. Området er en af Europas sidste Atlantiske klitheder.

Den atlantiske klithede hører til Europas sjældneste og mest truede naturtyper, hvor især tilgroning med selvsåede nåletræer, dræning, tørvegravning og hedelandbrug har været en voksende trussel.

Nu bevares og forbedres alle klithedens værdifulde og sårbare naturtyper og levesteder for dyr og planter i Hulsig og Råbjerg Hede ved gennemgribende naturpleje med bl.a. rydning af træopvækst og genskabelse af naturlig vandstand.

En målrettet indsats for hedens planter og dyr

Områderne er fredet og indgår i samme EF-fuglebeskyttelsesområde og EF-habitatområde. Det indebærer, at der skal tages særligt hensyn til truede planter og dyr, og at de sårbare naturtyper skal sikres mod negative påvirkninger. Tilgroning med bl.a. bjergfyr, der blev indført i 1800-tallet for at dæmpe sandflugten, er blevet standset, og vegetationen på heden og de tidligere sandjordsmarker plejes med slåning og pletvis afbrænding.

Mange hedeplanter klarer sig nu langt bedre end før, bl.a. klokkeling, liden ulvefod og i moserne den kødædende soldug. Genetablering af græsning på enge nord for Hulsig skaber levested for tusinder orkideer.

Indsatsen har også givet langt bedre forhold for de ynglende traner, vadefugle som f.eks. storspoven og dobbeltbekkasinen. Mange arter rovfugle raster i området under trækket i foråret. Truede arter som løgfrø, hedeheg, agerhøne og rødrygget tornskade er på samme måde sikret overlevelse fremover.

3. Besøg på det nordligste Skagen Odde med udgangspunkt ved Det Grå Fyr. Guider: Inge og Knud Pedersen.

Vi foretager en vandring, der bringer os igennem de mest markante habitater heroppe med stor vægt på en præsentation af 'Den Atlantiske Klithede'.

Fra Det Grå Fyr kører vi til Nordstrand.

Vi vandrer ad 'Grenensporet' fra Nordstrand til Skarvsøen og samme vej tilbage til bilerne. Undervejs vil vi opleve de specielle landskabsforhold på Grenen. Fuglelivet ved Skarvsøen får særlig opmærksomhed på turen. Strækningen er på ca. 700 m hver vej.

Vandrestien følger en rimme, og turen kan foregå i almindeligt solidt fodtøj. Det vil være godt med egen håndkikkert, men guiderne medbringer også et teleskop til nærstudier af fuglelivet.

Under opholdet besøges ligeledes de nu helt tilgroede rester af fyrpersonalets 'haver', der i dag fremtræder som urterige enge i grønklit og krat domineret af oprindeligt plantede løvtræarter som Lind.

Vi får demonstreret resultat af naturpleje udført ved hjælp af særligt indkøbt maskinel, der ved hjælp af udlæggerarm kan køre på klitsider med meget stor hældning. Primært drejer det sig om slåning af Rynket Rose'.

Fakta boks

Klithede findes ved de eksponerede kyster i det vestlige Danmark. Den har sin hovedudbredelse i den atlantiske region langs den jyske vestkyst og langs det nordlige Kattegats kyster.

Nogle af de fornemste eksempler herpå finder man på Skagen Odde samt på Hulsig Hede syd for Skagen. Også på Læsø, i Thy (Hanstholm Reservatet) samt langs vestkysten ind til Blåvand er denne meget karakteristiske naturtype fremherskende mange steder.

Den Atlantiske Klithede er, med et samlet areal på 25.860 ha, en af de mest udbredte lysåbne terrestriske naturtyper i Danmark.

Det skønnes at 61 % af arealet ligger inden for habitatområderne.

I Grenen området, især nord for Det Grå Fyr, er sliddet på Den atlantiske Klithede tiltaget markant i de senere år grundet det meget store besøgspress, dette lands enestående naturområde udsættes for. Det vurderes, at omkring 1,5 millioner gæster årligt aflægger området et besøg.

Med de nuværende stærkt mangelfulde regler for den gående trafik i Grenen området har Frederikshavn kommune derfor besluttet, at der snarest skal træffes vidtgående beslutning om et nyt sæt af færdselsbestemmelser for den gående trafik, der skal tilgodese såvel det sårbare naturmiljø som det voksende behov for udvidet adgang for 'kørestolsbrugere'.

Frodig, kuperet grønklit domineret af buske som, Hvidtjørn, /Crataegus spp.), Havtorn, (Hippophae rhamnoides) og Rynket Rose, (Rosa rugosa). Bagest i billedet ses Det Grå Fyr. Rynket Rose bekæmpes ved total nedkvasning to-flere gange hvert år.

Vibeæg, (Fritillaria meleagris) som dominerende art i de tidligere haver, der for generationer siden blev anlagt af fyrpersonalet. I dag et velfungerende habitat, hvor grønklittens arter trives side om side med forskellige løg- og knoldvækster.

Hjemkørsel til hotellet med festmiddag fra kl. 19.30.

Torsdag, den 17. juni:

Afslutningsdag. Pakning.

1. *Hovedbesøget bliver henlagt til et lokalplanlagt udstykningsområde i den sydlige udkant af Ålbæk, hvor en tredje lokalplan har afløst to foregående for at sikre individrige orkidebestande.*

Efter morgenmaden køres til Ålbæk, hvor der botaniseres i hele klitserien og

bagvedliggende klit-ferske enge med stor planterigdom. Her forekommer mange orkideer (fire arter) samt krydsninger mellem arter af slægten Gøgeurt (*Dactylorhiza*) indbyrdes. Grundet arealets oprindelse (gamle, ekstensivt udnyttede markstykker med ringe brug af gødningsmidler) og ekstensive brug er der udviklet en ekstrem artsrig flora domineret af flere arter orkideer som det mest interessante.

Hybriden mellem Purpur-Gøgeurt og Plettet Gøgeurt.

I september gennemførtes et stort anlagt rydningsarbejde ved hjælp af en såkaldt 'biobailer' - Selv lår-tykke træer blev skåret ned, blandet med mindre buske, græsser og urter og 'leveret' i form af stærkt sammenpressede baller, der efterfølgende blev fjernet.

Inden for lokalplanområdet var der oprindeligt udlagt 24 store, meget attraktive grunde. Gennem forhandlinger med kommunen siden 2020 er det lykkedes at udtage ca. 33 % af dette område, der nu tilbageføres som beskyttet natur i byzone.

Biobailer i arbejde (fotoet ovenfor).

Det er aftalt med kommunens naturafdeling, at der inden foråret 2022 skal ske endnu et omfattende rydningsarbejde (ved hjælp af 'biobailer') af den resterende del af det areal, som fremover skal henligge som beskyttet natur i byzone.

Begrebet introgression kan behandles, da der forekommer en del krydsninger mellem to arter af gøgeurter (slægten *Dactylorhiza*). Plettet Gøgeurt indgår i adskillige krydsninger med Purpur-Gøgeurt. Arten er måske på vej til at blive 'absorberet' i denne på denne lokalitet?

Strand-Snerle i Hjælme-domineret grønklit. Denne forekomst, som kan ses ved Grenen Nordstrand er formentlig den eneste, sikre forekomst af denne smukke art nordvest for Hanstholm-området.

Klit-Natlys vokser flere steder i den Hjælme-dominerende yderklit langs Skagerraks kyster.

2. Jerup klit og strand.

Fredet område med stor artsrigdom.

Frokosten medbragt fra hotellet indtages i klitten nær havet. Derefter – ca. kl. 14.30 - afslutning/returrejse.

Venlig hilsen

Flemming Thorning-Lund og Anna Bodil Hald

ABH Mobil +45 21 42 23 30

FT-L Mobil +45 40 74 44 90

